

Xulosa

Kasbiy o'sish rejalashtirish intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda muhim refleksiv kompetentsiya sifatida pedagoglarning professional samaradorligini oshiradi. Tizimlilik, individuallik, maqsadlarga yo'naltirilganlik, refleksiv yondashuv va hamkorlik kabi tamoyillar ushbu jarayonni amalda qo'llashda asosiy rol o'ynaydi. Individual rivojlanish rejasi, professional treninglar, mentorlik, tajriba almashish va raqamli resurslardan foydalanish kasbiy o'sishni tizimli va samarali qiladi. O'zbekistonda maxsus ta'lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta'lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, kasbiy o'sish rejalashtirishning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo'limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar kasbiy o'sish rejalashtirishning mohiyati va o'rnini chuqur tushunishga yordam beradi va o'quv qo'llanmaning keyingi bo'limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

6.4. O'z-o'zini baholash usullari

O'z-o'zini baholash usullari oligofrenopedagogik faoliyatda refleksiv kompetentlikning muhim tarkibiy qismi sifatida pedagogning o'z faoliyatini, professional ko'nikmalarini va o'quvchilar bilan munosabatlarini tahlil qilish orqali professional o'sishni ta'minlaydi. Bu jarayon pedagogning o'z ishini xolis baholashi, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi va ta'lim jarayonini yaxshilash yo'llarini topishini o'z ichiga oladi. Ushbu bo'limda o'z-o'zini baholash usullarining mohiyati, tamoyillari, qo'llanilishi va ahamiyati o'zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbullayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Bo'limning maqsadi – o'z-o'zini baholash usullarining intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashdagi o'rnini chuqur tahlil qilish va ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini aniqlashdir.

O'z-o'zini baholashning mohiyati

O'z-o'zini baholash pedagogning o'z faoliyatini, qarorlarini, o'quvchilar bilan munosabatlarini va ta'lim natijalarini xolis va tizimli ravishda tahlil qilish jarayonini anglatadi. Bu jarayon refleksiv kompetentlikning asosiy qismi bo'lib, pedagogga o'z ishining samaradorligini baholash, kamchiliklarni aniqlash va professional o'sish yo'llarini topish imkonini beradi. Izbullayeva G. (2022) ta'kidlaganidek, “o'z-o'zini baholash pedagogning professional malakasini oshirish va ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashning muhim vositasidir”^[1]. O'z-o'zini baholash quyidagi maqsadlarni ko'zlaydi:

- O'z faoliyatidagi muvaffaqiyat va kamchiliklarni aniqlash.
- O'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish.

- Professional xatolar va zaif tomonlarni bartaraf etish.
- Ta'lim muhitida samarali va ijobiy munosabatlarni shakllantirish^[^2].

Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta'kidlaganidek, intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda o'z-o'zini baholash pedagogga o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini tushunish va ularga mos ta'lim yondashuvlarini shakllantirish imkonini beradi^[^3].

O'z-o'zini baholashning asosiy tamoyillari

O'z-o'zini baholash bir nechta asosiy tamoyillarga asoslanadi. Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014) quyidagi tamoyillarni ajratib ko'rsatadi:

1. **Xolislik:** O'z faoliyatini haqqoniy va obyektiv baholash, shaxsiy noto'g'ri qarashlardan qochish.
2. **Tizimlilik:** O'z-o'zini baholashni muntazam va doimiy jarayon sifatida amalga oshirish.
3. **Maqsadlarga yo'naltirilganlik:** Baholashni ta'lim jarayonini yaxshilash va o'quvchilarning rivojlanishiga xizmat qilish uchun qo'llash.
4. **Refleksiv yondashuv:** O'z xatti-harakatlarini, his-tuyg'ularini va qarorlarini chuqur tahlil qilish.
5. **Integratsiya:** O'z-o'zini baholashni boshqa professional rivojlanish usullari bilan birlashtirish, masalan, superviziya yoki tajriba almashish^[^4].

Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi o'z-o'zini baholash bilan uzviy bog'liq bo'lib, pedagogning o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarida o'z faoliyatini tahlil qilish orqali o'sishini ta'kidlaydi^[^5].

O'z-o'zini baholash usullari

O'z-o'zini baholash intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda turli usullar orqali amalda qo'llaniladi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) quyidagi asosiy usullarni ajratib ko'rsatadi:

1. **Refleksiv jurnallar:** O'z faoliyatini yozma shaklda tahlil qilish va baholash.
2. **O'z-o'zini baholash so'rovnomalari:** Maxsus savollar orqali o'z faoliyatini tahlil qilish.
3. **Darslarni kuzatish va tahlil qilish:** O'z darslarini yozib olish yoki kuzatish orqali baholash.
4. **Fikr-mulohaza tahlili:** O'quvchilar, ota-onalar yoki hamkasblardan olingan mulohazalarni tahlil qilish.
5. **Raqamli vositalardan foydalanish:** O'z-o'zini baholashni tizimli qilish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish^[^6].

1. Refleksiv jurnallar

Refleksiv jurnallar o'z-o'zini baholashning eng keng tarqalgan usullaridan biridir. Jurayev B.T. (2020) ta'kidlaganidek, refleksiv jurnallar pedagogga o'z faoliyatini muntazam ravishda tahlil qilish va professional o'sish yo'llarini aniqlash imkonini beradi^[7]. Bu usul quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Darslarni yozma tahlil qilish:** Har bir darsdan so'ng o'quv jarayoni, o'quvchilarning xatti-harakatlari va o'z qarorlarini yozib borish.
- **Muammolarni aniqlash:** O'z faoliyatidagi qiyinchiliklarni yozma shaklda tahlil qilish va yechim yo'llarini ishlab chiqish.
- **Maqsadlarni qayta ko'rib chiqish:** Ta'lim maqsadlariga erishish darajasini baholash va yangi maqsadlarni belgilash^[8].

2. O'z-o'zini baholash so'rovnomalari

O'z-o'zini baholash so'rovnomalari pedagogning o'z faoliyatini tizimli ravishda baholashiga yordam beradi. Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta'kidlaganidek, bu usul pedagogning o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashda samarali vositadir^[9]. Bu usul quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Standartlashtirilgan savollar:** Professional ko'nikmalar, o'quvchilar bilan munosabatlar va ta'lim natijalarini baholash uchun maxsus savollar.
- **O'zini baholash mezonlari:** Samaradorlik, moslashuvchanlik va innovatsion yondashuvlar kabi mezonlar asosida baholash.
- **Natijalarni tahlil qilish:** So'rovnoma natijalarini tahlil qilib, rivojlanish rejalarini ishlab chiqish^[10].

3. Darslarni kuzatish va tahlil qilish

Darslarni kuzatish va tahlil qilish o'z-o'zini baholashning amaliy usullaridan biridir. Izbullayeva G. (2023) ta'kidlaganidek, o'z darslarini yozib olish yoki kuzatish orqali pedagog o'z xatti-harakatlarini va ta'lim strategiyalarini xolis baholay oladi^[11]. Bu usul quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Video yozuvlar:** Darslarni yozib olish va keyinchalik ularni tahlil qilish.
- **O'zini kuzatish:** Dars jarayonida o'z xatti-harakatlarini va o'quvchilarning reaksiyalarini kuzatish.
- **Tahlil va xulosa:** Kuzatish natijalariga asoslanib, ta'lim strategiyalarini yaxshilash yo'llarini aniqlash^[12].

4. Fikr-mulohaza tahlili

O'quvchilar, ota-onalar yoki hamkasblardan olingan fikr-mulohazalarni tahlil qilish o'z-o'zini baholashning muhim usulidir. Qodirova F.U. va Pulatova D.A.

(2023) ta'kidlaganidek, bu mulohazalar pedagogga o'z faoliyatining samaradorligini tushunishga yordam beradi^[13]. Bu usul quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **O'quvchilarning fikr-mulohazalari:** O'quvchilarning ta'lim jarayoniga munosabatini tahlil qilish.
- **Ota-onalardan mulohazalar:** O'quvchilarning ota-onalari bilan suhbatlar orqali ta'lim jarayonini baholash.
- **Hamkasblardan maslahatlar:** Hamkasblar bilan muhokamalar orqali o'z faoliyatini tahlil qilish^[14].

5. Raqamli vositalardan foydalanish

Raqamli vositalar o'z-o'zini baholashni tizimli va samarali qilishga yordam beradi. Jurayev B.T. (2020) ta'kidlaganidek, zamonaviy texnologiyalar o'z-o'zini baholash jarayonini soddalashtiradi va pedagoglarning vaqtini tejaydi^[15]. Bu usul quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Onlayn jurnallar va ilovalar:** Refleksiv tahlil uchun maxsus platformalardan foydalanish.
- **Ta'lim boshqaruv tizimlari:** O'quv jarayonini kuzatish va tahlil qilish uchun raqamli vositalardan foydalanish.
- **Ma'lumotlarni tahlil qilish:** O'quvchilarning natijalarini raqamli shaklda tahlil qilish va xulosalar chiqarish^[16].

O'z-o'zini baholashning ahamiyati

O'z-o'zini baholash intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda muhim rol o'ynaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta'kidlaganidek, bu usullar pedagoglarning professional samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi^[17]. O'z-o'zini baholashning ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

1. **Professional o'sish:** O'z-o'zini baholash pedagoglarning o'z kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etishga yordam beradi.
2. **Ta'lim sifati:** O'z faoliyatini tahlil qilish orqali pedagoglar ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.
3. **O'quvchilar bilan munosabatlar:** O'z-o'zini baholash o'quvchilarning individual ehtiyojlarini tushunishga va ularga mos yondashuvlarni shakllantirishga yordam beradi.
4. **Emotsional barqarorlik:** O'z-o'zini baholash pedagoglarning stressni boshqarish va emotsional muvozanatni saqlashga xizmat qiladi^[18].

UNICEF O'zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta'kidlanishicha, O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi o'z-o'zini baholash usullarining

ahamiyatini yanada oshiradi, chunki bu usullar o'quvchilarni umumiy ta'lim muhitiga integratsiya qilishda muhim rol o'ynaydi^[19].

O'z-o'zini baholashdagi muammolar va yechimlar

O'z-o'zini baholashda bir qator muammolar mavjud:

1. **Vaqt yetishmasligi:** Pedagoglarning bandligi tufayli o'z-o'zini baholash uchun yetarlicha vaqt ajrata olmasligi.
2. **Malaka yetishmasligi:** O'z-o'zini baholash bo'yicha maxsus ko'nikmalarning cheklanganligi.
3. **Resurslarning yetishmasligi:** Baholash vositalari va superviziya seanslari uchun resurslarning cheklanganligi.
4. **Motivatsiya pasayishi:** O'z-o'zini baholashni doimiy jarayon sifatida qabul qilishda qiyinchiliklar^[20].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

1. **Vaqtни rejalashtirish:** O'z-o'zini baholash uchun maxsus vaqt ajratish va uni ish jadvaliga kiritish.
2. **Malaka oshirish dasturlari:** Pedagoglar uchun o'z-o'zini baholash bo'yicha treninglar tashkil etish.
3. **Resurslarni ko'paytirish:** Baholash vositalari va superviziya seanslari uchun zamonaviy resurslarni ta'minlash.
4. **Motivatsiyani oshirish:** O'z-o'zini baholashning professional o'sishdagi ahamiyatini targ'ib qilish va rag'batlantiruvchi tizimlarni joriy etish^[21].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-son qarori (2021) maxsus ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa o'z-o'zini baholash usullarini rivojlantirishda muhim qadamdir^[22].

O'z-o'zini baholashda zamonaviy yondashuvlar

Zamonaviy ta'lim tizimida o'z-o'zini baholashda innovatsion yondashuvlar tobora keng qo'llanilmoqda. White R. (2021) ta'kidlaganidek, raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlar o'z-o'zini baholashni yanada samarali qilishda muhim vosita sifatida qaralmoqda^[23]. Zamonaviy yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Raqamli baholash vositalari:** Onlayn jurnallar, ilovalar va platformalar orqali o'z-o'zini baholashni tizimli qilish.
- **Virtual reallik (VR):** Ta'lim jarayonlarini simulyatsiya qilish orqali o'z faoliyatini baholash.
- **Sun'iy intellekt (AI):** Pedagoglarning faoliyatini tahlil qilish va moslashtirilgan baholash strategiyalarini ishlab chiqish.

- **Xalqaro tajriba almashinuv:** Xorijiy oʻz-oʻzini baholash usullarini mahalliy taʼlim muhitiga moslashtirish^[24].

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-son qarori maxsus taʼlim sohasida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qoʻllab-quvvatlaydi, bu esa oʻz-oʻzini baholashning samarasini oshiradi^[25].

Xulosa

Oʻz-oʻzini baholash usullari intellektual nuqsonli bolalarni oʻqitishda muhim refleksiv kompetentsiya sifatida pedagoglarning professional samaradorligini oshiradi. Xolislik, tizimlilik, maqsadlarga yoʻnaltirilganlik, refleksiv yondashuv va integratsiya kabi tamoyillar ushbu usullarni amalda qoʻllashda asosiy rol oʻynaydi. Refleksiv jurnallar, soʻrovnomalar, darslarni kuzatish, fikr-mulohaza tahlili va raqamli vositalardan foydalanish oʻz-oʻzini baholashni tizimli va samarali qiladi. Oʻzbekistonda maxsus taʼlim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv taʼlim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, oʻz-oʻzini baholashning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu boʻlimda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar oʻz-oʻzini baholash usullarining mohiyati va oʻrnini chuqur tushunishga yordam beradi va oʻquv qoʻllanmaning keyingi boʻlimlari uchun mustahkam пойdevor yaratadi.

6.5. Innovatsion tajribalarni oʻrganish va tatbiq etish

Innovatsion tajribalarni oʻrganish va tatbiq etish oligofrenopedagogik faoliyatda refleksiv kompetentlikning muhim tarkibiy qismi sifatida zamonaviy taʼlim usullarini oʻzlashtirish, intellektual nuqsonli bolalarni oʻqitishda yangi yondashuvlarni qoʻllash va taʼlim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayon pedagogning oʻz faoliyatini tahlil qilishi, ilgʻor tajribalarni oʻrganishi va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirib tatbiq etishini oʻz ichiga oladi. Ushbu boʻlimda innovatsion tajribalarni oʻrganish va tatbiq etishning mohiyati, tamoyillari, usullari va ahamiyati oʻzbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbullayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Boʻlimning maqsadi – innovatsion tajribalarni oʻrganish va tatbiq etishning intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashdagi oʻrnini chuqur tahlil qilish va ularning taʼlim jarayonidagi ahamiyatini aniqlashdir.

Innovatsion tajribalarni oʻrganish va tatbiq etishning mohiyati

Innovatsion tajribalarni oʻrganish va tatbiq etish pedagogning zamonaviy taʼlim metodlari, texnologiyalari va xalqaro tajribalarni oʻrganishi, ularni oʻz faoliyatiga moslashtirishi va taʼlim jarayonida samarali qoʻllashini anglatadi. Bu jarayon refleksiv kompetentlikning muhim qismi boʻlib, pedagogga oʻz ishini takomillashtirish, oʻquvchilarning individual ehtiyojlariga mos yondashuvlarni shakllantirish va taʼlim sifatini oshirish imkonini beradi. Izbullayeva G. (2022)